

De Literatuur in het Nieuwe Duitschland

door Joh. Hepp

TOEN in het begin van het vorig jaar in Duitschland de boekenbrandstapels rookten en door deze symbolische daad vele, ook in ons land welbekende, boeken uitgebannen werden, — toen ook op kunstgebied de eene organisatie na de andere gelijkgeschakeld werd en vele schrijvers van naam het verstandiger achten, Duitschland den rug toe te keeren, hebben velen zichzelf afgevraagd en ook in het openbaar de vraag gesteld, wát er nu eigenlijk nog aan kunstenaars in Duitschland overbleef.

Mocht men een gedeelte van onze Nederlandsche pers gelooven, dan was het op dit gebied met Duitschland allertreurigst gesteld: het had zich in een vlaag van waanzin van zijn grootste denkers en dichters beroofd en was daardoor in de barbaarschheid teruggevallen. Leefden niet de auteurs, wier werken bij ons de Duitsche letterkunde vertegenwoordigden, thans voor een groot deel in ballingschap: Jakob Wassermann, Stephan Zweig, Bernhard Kellermann, Emil Ludwig, Thomas en Heinrich Mann, en nog zoovele anderen met klinkende namen?

Neen, de algemeene indruk was en is, dat de Duitsche letterkunde van heden haar superieurst krachten verloren heeft en thans aan de tweederangs-auteurs van tendensboeken en van lofhymnen op de nieuwe „machthebbers” is overgeleverd.

Toch is niets onjuister dan deze voorstelling! Geen verarming is de Duitsche letterkunde ten deel gevallen, maar een bevrijding en een zuivering.

Het is ons Nederlandsch publiek niet kwalijk te nemen, dat het den waren stand van zaken niet zag en grootendeels nog niet ziet. Een groot gedeelte van het Duitsche volk is het juist zoo vergaan. Jarenlang heeft het onder de gevaarlijke suggestie geleefd, dat zijn genieën en begaafdheden nagenoeg uitsluitend gevonden werden in het links-georiënteerde kamp, aan de zijde van hen, die een principiële minachting koesterden voor alle hogere bindingen en bij voorkeur in mesthoopen wroetten. En deze suggestie was niet een zelf-suggestie, maar een opgelegde.

In de jaren na den oorlog waren het op allerlei gebied in Duitschland juist de negatief-gerichte kringen, die den toon aangaven en de macht in handen hadden. Dat mag als genoegzaam bekend verondersteld worden. Maar het waren ook deze kringen, die beschikten over alle middelen tot beïnvloeding van „het publiek” (de typisch liberalistisch-negativistische vervanging van „het volk”!). Alle groote dagbladen en periodieken, de organisatie van den boekhandel, het reclame-wezen, de radio-omroep, de film, het tooneel droegen hetzelfde stempel en stonden slechts die bepaalde kringen ten dienste. En zoo heeft het kunnen gebeuren, dat jarenlang een heele literatuur van groote innerlijke waardij is doodgezwegen en met luidruchtige reclame die auteurs naar voren zijn gedrongen, die door denzelfden egocentrischen, alles-twijfelachtig-stellenden geest bezielde zijn. En ook alleen zij waren het, die zoo toegang hadden tot het buitenland: door de geweldige reclame en de duizelingwekkende oplagen lokten juist hun werken tot vertaling.

Dit naar voren schuiven van één bepaalde groep van literatuur en het

OPGANG

doodzwijgen van een andere is maar niet een door nationaal-socialisten verzonden praatje, om hun eigenlijke armoede te verdoezelen. Ik heb het geluk gehad, reeds jaren van te voren dezen gang van zaken te kunnen gadeslaan en met de „stille literatuur”, de kunst van „het andere Duitschland”, bekend te zijn, en het heeft mij voortdurend getroffen, dat de meeste Nederlandsche letterkunde-redacteuren en dergelijke op dit gebied van voorlichting dienende personen het bestaan van deze andere literatuur niet schenen te vermoeden (of zelfs opzettelijk schenen te negeren).

En toch is deze literatuur niet een verschijnsel, dat eerst van gisteren dagteekent. Zij is ook niet een conjunctuur-literatuur, zooals die van de jaren voor 1933, die thans in het buitenland van de anti-duitsche conjunctuur tracht te profiteren.

Reeds gedurende tientallen van jaren is deze literatuur gegroeid, in stilte zich bezinnend op den weg, die haar volk zou hebben te gaan, met wondere fijngevoeligheid den omkeer voorvoelend, die zich in haar volk zou voltrekken. Dat was reeds jaren vóór den oorlog. Ik volsta met de namen te noemen van Kolbenheyer, Paul Ernst, Hermann Stehr, Wilhelm Schäfer, Emil Strauss, H. Fr. Blunck.

Juist het werk van deze mannen, voor een groot deel reeds vóór en tijdens den oorlog geschapen, wijst erop, dat de literatuur van het Nieuwe Duitschland niet bestaat uit de kersverse producten van literaire conjunctuur-ridders, die er als de kippen bij zijn om zich aan de nieuwe constellatie aan te passen en er profijt van te trekken. Zijn er dan thans zulke conjunctuur-ridders heelemaal niet? Zeker zijn ze er. Natuurlijk. Maar hun producten zijn van weinig belang vergeleken bij de kunstwerken van hen, die in stilte geloofd en beleden hebben en wier werk zulk een belangrijk aandeel heeft gehad in de voorbereiding van den omkeer in het Duitsche volk.

Men krijgt dikwijls den indruk (en die indruk is, naar ik geloof, niet geheel onjuist), dat de nationaal-socialistische revolutie vooral door het jongere geslacht gedragen en gedreven is. Daarom is het des te merkwaardiger, dat er onder de dichters (hieronder worden in de Duitsche letterkunde ook de romanschrijvers gerekend, evenals de roman ook tot de „Dichtung” behoort), dat er onder de dichters, die naar hun geesteshouding tot het Nieuwe Duitschland behooren, zulk een groot percentage ouderen voorkomen. Zoowel dit feit als de omstandigheid, dat zij in den geest van het Nieuwe Duitschland reeds lang vóór den oorlog werkten, stemmen tot nadenken en waarschuwen ervoor, de nationaal-socialistische omkeer als louter Sturm-und-Drang der jongeren of als de wanhoopsreactie op vernedering en ellende na den oorlog te beschouwen.

Trouwens, ook op andere gebieden blijkt de geestelijke voorbereiding tot den omkeer, die zich thans zoo wonderbaarlijk snel voltrekt, reeds lang voor den oorlog, ja, zelfs reeds in het laatst van de vorige eeuw te hebben ingezet (nationalistische vakbewegingen, vrijduitsche jeugdbeweging, levenshervorming, rasfilosofie van Lagarde en Chamberlain, ontdekkingen op het gebied der Germaansche oudheid enz.).

We kunnen dan ook nooit tot een goed begripen van het Nieuwe, het nationaal-socialistische Duitschland komen, als wij er geen oog voor hebben, dat daar een nieuwe wereldbeschouwing en een nieuwe levenshouding aan het doorbreken is en voor een groot gedeelte reeds doorgebroken is (men moge persoonlijk daartegenover staan zooals men wil).

De negentiende eeuw is wel bij uitstek de tijd geweest van een allesoverheerschend rationalisme, van het geloof in de almacht van de menschelijke rede. Niet alleen meende de rationalistische mensch, dat de menschelijke rede door technischen vooruitgang, door intensieve voorlichting en op grond van

onomstootelijke redeneeringen de menschheid tenslotte tot de (beredeneerbare) volmaaktheid zou voeren, maar ook leidde dit rationalisme tot een minachtend verwerpen van alles, wat niet door het verstand kan worden gepeild, en zoo tot een dor en troosteloos materialisme. De hoogste levenswaarden werden daardoor aangetast en steeds breder lagen der bevolking verloren daarvoor alle besef en waardeering. Het bestaan en de leiding van een God, de wezenlijkheid van een onzienlijke wereld, de gemeenschappelijke band van een volk, vaderlandsliefde, de waarde van het reine huwelijk en van het gezin, de persoonlijke verantwoordelijkheid, dit alles begon steeds meer het stempel „ouderwetsch en bekrompen” te dragen. Op economisch, sociaal en politiek gebied stond hiernaast een onverkwikkelijk liberalisme, dat stoffelijke welvaart en een aangenaam en gerust leven tot hoogste ideaal en het „ieder voor zich en de duivel hale wie het laatst is” tot hoogste beginsel had verkozen.

Het is verheugend, dat die hoge waarden zich niet blijvend lieten onderdrukken. In Duitschland, dat op dezen noodlottigen weg al een heel eind voortgegaan was, zien we tegen het eind der vorige eeuw en in het begin van deze eeuw teekenen van bezinning en innerlijk verzet zich vermeerderen. Op alle gebied van het menschelijk leven begint, zoekend en zonder veel invloed nog, een nieuw besef zich baan te breken voor de bovenverstandelijke werkelijkheden des levens. De Goddelijke leiding in 't leven van wereld en mensch, de inwerking van een onzienlijke werkelijkheid, de verplichtende gebondenheid in volk en land, de band van het bloed, de hoge taak van gezin en huwelijk, het verantwoordelijk dienen in een natuurlijke gemeenschap, voor steeds meerderen begint dit alles sinds dien tijd weer van het hoogste belang en zéér werkelijk te worden. Een nieuw levensbesef komt hiermee op, een levensbesef, dat ook ten grondslag ligt aan het huidige nationaal-socialisme en daarin zijn meest geconcentreerde uiting heeft gevonden.

Gedurende tientallen van jaren heeft dit nieuwe levensbesef in stilte doorgewerkt, op alle gebied. Van zelfbezinning, worstelen en aandurven der werkelijkheid getuigt o.a. de ontzagwekkende literatuur, die in dat tijdsverloop vanuit dit besef op alle levensterrein is ontstaan. Ook de letterkunde, inzonderheid de romankunst, getuigt hiervan. Als een treffend voorbeeld zij hier genoemd het omvangrijke werk van den thans hoogbejaarden Rudolf Huch, die in zijn meer dan dertig romans, waarvan wij slechts „Talion”, „Hans der Träumer”, „Die Familie Hellmann” en „Anno 1922” noemen, meegeworsteld heeft om de bewustwording van dit nieuwe besef van 's levenswaarden en werkelijkheden.

Het belevnis van den oorlog heeft in bredere kringen dit besef tot doorbraak gebracht. Het staan, dag aan dag, tegenover den dood, tegenover het verschrikkelijke, het ontzaglijke, tegenover het schijnbaar zinlooze, en het ervaren van voor het verstand ontoegankelijke werkelijkheden, van Gods vrede en levensvertrouwen temidden van den razenden strijd, van een hooger zin in den waanzinnigen chaos, van de innigste menschelijke gemeenschap temidden van vijandschap en vernietiging, het gevoel, van zichzelf ontheven te worden en in een hogere eenheid op te gaan, bracht duizenden en duizenden tot omkeer en maakte hen tot andere menschen. Zij waren het, die, in het vaderland terug, niet meer tot rust konden komen en daar het vuur hebben ontstoken, dat thans tot een uitlaaienden (en hopelijk: vernieuwenden) brand is doorgebroken.

Het is deze nieuwe, positieve, organische levenshouding, die aan de literatuur van het Nieuwe Duitschland een geheel eigen stempel geeft. Dit bestaat niet hierin, dat al de kunstenaars, die haar dragen, thans en in de voorbijgegane

OPGANG jaren partijmatige nationaal-socialisten geweest zouden zijn, of daarin, dat zij politieke propaganda in romanvorm zouden voeren. Het tegendeel is waar. Velen hunner hebben pas in het laatste jaar hun scepsis tegenover de vormen der partij laten varen. En de tendensromans, die er verschijnen, zijn meest niet het product van de werkelijke dichters van het Nieuwe Duitschland, maar van de conjunctuur-ridders.

Het is de geesteshouding, de innerlijke levensinhoud, die deze dichters met het nationaal-socialisme, zooals dit thans het geheele volksche leven omvat, verbindt.

Het stempel dezer literatuur komt niet alleen uit in de keuze en behandeling der onderwerpen, in de erkenning van bepaalde waarden, in het zien van zekere samenhangen, maar ook reeds in den stijl. Eerbied jegens het eigen leven van de taal is in de plaats getreden van de taalverminderingen en individualistische taal-losbandigheden, die de schrijvers van het Weimarsche tijdperk zich veroorloofden. De mogelijkheden, met de taal boven het logische, boven het doordenkbare uit te stijgen, worden weer gekend en toegepast, wat bij sommige schrijvers iets magisch geeft aan stijl en woord. Ik denk bijv. aan den kernachtigen en breedblikkenden Nederduitscher Hans Friedrich Blunck, op wiens persoon en werk ik in een afzonderlijk artikel nader hoop in te gaan.

Niet een kritisch toetsen der nationaal-socialistische beginselen, maar een constateeren van het bestaan van een geheel eigen letterkunde in den geest van het Nieuwe Duitschland was de bedoeling van dit artikel. In een volgend artikel hoop ik bijzonderlijk uit de romankunst één en ander naar voren te brengen.

Ontwaken

O stille morgen, o eerste licht,
de boomen wachten, de bloesems bleeken.
De slanke popels staan hoog gericht,
de winden komen, de blaren spreken.

De vogels komen, zoo stil, zoo stil,
de hagen langs en den zoom der landen.
Door 't jonge koren loopt licht geril;
meibloemen sieren de akkerranden.

Er waait een vredig, een stil geluid
de hoven door, en de hooge kruinen.
De geuren dwalen den schemer uit;
seringen kleuren het licht der tuinen.

Er vaart een vredig, een stil gerucht
langs alle wegen en alle dingen,
tot een leeuwerik stijgt in de klare lucht:
de menschen ontwaken, de vogels zingen.

D. Ietswaart.

De roman-literatuur van het Nieuwe Duitschland

door Joh. Hepp

IN mijn artikel in het April-nummer van dit tijdschrift wees ik er reeds met nadruk op, dat de auteurs van de literatuur van het Nieuwe Duitschland niet bij gebrek aan beter tot „kunstenaars” bevorderde tweederangs-schrijvers zijn en deze literatuur niet een paradeding, dat onder de pressie der nieuwe machthebbers in elkaar getimmerd moest worden. Integendeel: gedurende lange jaren en in betrekkelijke stilte is zij gegroeid en het is de nationaal-socialistische revolutie geweest, die haar uit een ban van boycot en doodzwijgen heeft bevrijd.

Ik denk hier dan in de eerste plaats aan de kernfiguren der nieuwduitsche literatuur, als den reeds vermelden Nederduitschen dichter H. Fr. Blunck, schepper van monumentale trilogieën en van vol vitaliteit sprankelende sprookvertellingen, aan Kolbenheyer met zijn diepzinnige Paracelsus-trilogie, aan den vertegenwoordiger van het Zuidduitsche landschap Carossa, aan Friedrich Griese, door wiens menschen het Duitsche land leeft. Aan zoovele anderen. Het is mijn bedoeling met dit artikel niet, een (ook maar ruwe) schets van deze literatuur in haar uitgebreidheid te geven. Dat zou niet mogelijk zijn. En als ik dan hieronder een aantal werken zal noemen, dan wil ik daarmee geenszins zeggen, dat dit nu de keurcollectie is, die de romankunst van het Nieuwe Duitschland het best vertegenwoordigt. Wel is het mijn overtuiging, dat deze romans uitnemend geschikt zijn, om den geest en den stijl dezer Duitsche literatuur eenigszins te leeren kennen. De meeste daarvan nemen in haar een vooraanstaande plaats in.

De nieuwe levenshouding nu openbaart zich in de romankunst vooral in de keuze en behandeling der onderwerpen. Al wat door het hernieuwde levensbesef zijn waarde herkreeg, was voor de romankunst een aantrekkelijk en vruchtbaar terrein: het ingrijpen van een Goddelijke macht in het leven, de inwerking van het landschap en de natuur op den mensch, het gezin, de keten der geslachten, de zin der geschiedenis, de bijzondere functie van den boer enz., — maar in het middelpunt van dit alles stond en staat toch bij allen het volk, de natuurlijke lotsgemeenschap. Dit moet men bij het kennisnemen van de nieuwduitsche literatuur in het oog houden; anders blijft men aan den buitenkant staan. De verbondenheid aan het volk, de vurige overgave aan de werkelijkheid der volksche gemeenschap is de stroom, die alles draagt. Dit is geen tendens. Voor haar is dit voorwaarde en oorsprong. „Wat is kunst zonder gevoel van lotsverbondenheid”, zegt Dr. Hellmuth Langenbacher in zijn „*Volkhafte Dichtung der Zeit*”, „anders dan een virtuozen spel met leege vormen, dan woordengeklink met het opdringerige thema van zichzelf bespiegelende schrijversijdelheid, dan een weefsel der verbeelding? En wat is een dichter, die om het lot van zijn volk heenpraat en er omheenschrijft, anders dan een vreemdeling in zijn eigen volk?”

Zelfs in romans, die zich met zoo iets individueels als het lot en de ontwikkelingsgang van een enkel mensch bezighouden, klinkt dit als de grondtoon onophoudelijk door.

Een treffend voorbeeld is het ontroerend en toch sterk geschreven boek van

OPGANG

Ursula Zabel „*Elkes Haus*” (uitgave Adolf Klein Verlag, Leipzig), waarin de worsteling van een jonge vrouw om trouw aan haar roeping ondanks het lokken van klein geluk en liefde beschreven wordt. Deze jonge vrouw, Elke, woont in de groote rust van een wijd boerenland aan de kust van de Noordzee, ver van de centra van den grooten strijd, die in haar volk gestreden wordt, eenzaam en op zichzelf. En toch is haar volk de eisch, die telkens weer in haar leven klinkt en waarvoor zij tenslotte haar veilige zekerheid en haar tehuis verlaat. „Wij zijn hier ver van de vuren, waarin de tijd gesmeed wordt”, zegt Elke, de dichteres. „En voor hem, die schrijven wil, is dit ver-zijn een zware zorg en het niet-erbij-behooren een moeilijk lot.”

In een anderen roman, die ééns menschen lot tot inhoud heeft: het onlangs verschenen „*Merve* — de roman van een jonge vrouw” door Georg Grabenhorst (uitgave W. G. Korn Verlag, Breslau) treedt dit minder naar voren, als is het onuitgesproken overal aanwezig. Dit boek toont ons meer hoe ontzaglijk veel hooger door de nieuwduitsche literatuur het ideaal der liefde gesteld wordt dan door de schrijvers der decadentie, met hun sceptis en negatie. Het is een liefdesideaal, dat harde eischen stelt, diepe wonden slaat en veel tragiek in het leven brengt, maar het is trouw, waarachtig en onzelfzuchtig. Het is karakter.

Even onverbiddelijk is de liefdesopvatting in het ook pas onlangs verschenen boek van Karl Benno von Mechow „*Vorsommer*” (uitgave Langen & Müller, München). Maar in dit bekoorlijke en in hooge mate dichtelijke werk treedt nog een andere trek op den voorgrond, die typeerend is voor de nieuwduitsche literatuur: het landschapsgevoel. Het naar elkaar toe groeien van Thomas en Ursula wordt midden in het leven van dieren en planten, van land en weder, van arbeid en rijpende vrucht geplaatst en daarmee eng verbonden. Het is, of het landschap een eenheid, een wezen is, dat al dit zijn en al dit gebeuren veilig omsluit. En over dit alles beschikt het lot, de „grillige reus”, dien Ursula eindelijk leert zien als God en Vader.

Wilhelm von Scholz' „*Perpetua*” (uitgave Paul List Verlag, Leipzig), één van de belangrijkste en sterkste meesterwerken der nieuwduitsche literatuur, brengt ons met het leven van tweelingzusters uit het laat-middeleeuwsche Augsburg, waarvan de ééne als heks op den brandstapel het leven eindigt en de andere om haar vroomheid en wonderdadigheid als heilige wordt vereerd, op een heel ander terein: de aanraking met het eeuwige, ondoorgrondelijke. Er is iets van het magische van Rilke in de wijze, waarop von Scholz boven de grenzen van het verstandelijke en begrijpelijke uitvoert.

Dat de levenshouding van het Nieuwe Deutschland héél anders tegenover het belevenis van den oorlog staat dan het negativisme van een Remarque c.s., bewijzen o.a. de werken van Werner Beumelburg „*Gruppe Bosemüller*” en „*Sperrfeuer um Deutschland*” (uitgave Gerh. Stalling, Oldenburg). De woorden van den „Opdracht” in het laatste typeeren deze houding al zoo goed: „De gebeurtenissen, die dit boek teekent, zijn door één enkel mensch beschreven. Maar de geest van den schrijver gehoorzaamde aan den geest van de massa, die deze gebeurtenissen vormde. Dertien millioen Duitschers droegen den wapenrok. Zes millioen daarvan hebben gebloed. Bijna twee millioen keerden niet meer terug. Zij, die terug mochten keeren, zijn over het Deutsche land verstrooid en ieder werkt aan zijn deel. Eéns echter waren zij onderworpen aan één idee, aan één wil, aan één gedachte”. In beide boeken spreekt de geest van het „front-beleven”, waarover wij boven spraken. Aan het front, in dagelijksche aanraking met den dood, breekt niet alleen een boven het verstand uitgaand levensbesef door, maar wordt ook een innige gemeenschap gesmeed, zooals die alleen aan het front schijnt te kunnen bestaan. Ontroerend is deze frontkameraadschap geschilderd in „*Gruppe*

Bosemüller". Niet meer het lot van één enkeling is hier het onderwerp, maar de bovenpersoonlijke gemeenschap van een strijdgroep. En in „*Sperrfeuer um Deutschland*“, niet een roman in den gewonen zin, is geheel het strijdende Duitse volk (1914—1918) tot bovenpersoonlijke „hoofdpersoon“ geworden. Wie de voosheid van een Remarque e.dgl. wil leeren voelen, leze „*Trotz dem!*“, een boek van het front (uitgave J. F. Lehmanns Verlag, München) door Helmut Stellrecht, die als achttienjarige den oorlog inging. Temidden van verschrikking, dreiging en ellende groeit deze jonge frontsoldaat boven het enge ik uit in de gemeenschap van het strijdende front. „Deutschland, o mijn land!“ zegt Stellrecht aan het eind. „Aan u ben ik ontsproten, heilige vaderaarde. Uit al uw bronnen heb ik gedronken en ben uw kind en ben uw deel geworden, zoo, als een steen en een handvol aarde een deel is van het land. — En zooals uit de aarde bloemen, boomen en menschen spruiten, zoo spruiten uit mij, overstromend van dadendrang, mijne liederen voor u, mijn werk en mijn strijd, als een zuivere offergave in uw schoot. — U overweldigt geen vijand! Wie heeft ooit de aarde overweldigd? Men kan de bloemen maaien, de boomen vellen, maar het schepingsgeloof van uw aarde is onwankelbaar; dat heeft geen vijand vernietigd. Het heeft bestaan en zal immer wezen. — Mag ook de winter komen en zijn stormen den bodem dekken, — nog een spanne tijds, en oeroud, goddelijk licht zal van boven neerstreamend uw bodem bevruchten. Dan staat ge op, een jong geboren lente, en bloeit en rijpt naar de volheid van het nieuwe jaar.“ — De terugkeer van deze menschen, die niet meer zichzelf leven, maar hun volk, in het chaotische vaderland van November 1918 wordt een bittere teleurstelling. De roman van Heinz Stegweitz „*Der Jüngling im Feuerofen*“ (uitgave Langen & Müller, München) laat ons den strijd zien van één dier duizenden, den eenvoudigen soldaat Manes Himmerod, den strijd om het gewonnen gemeenschapsbewustzijn, de worsteling om nieuwe mogelijkheden, voor zijn volk te leven, die hij vindt vrl. in het verweer tegen de Rijnlandsche separatisten. Het is de schreeuw van den frontsoldaat, die zich door het eigen vaderland beroofd ziet van dat, wat uit zijn offers is gebouwd: de levende gemeenschap. En we begrijpen, hoe aan het front een vuur van nationalistisch socialisme is ontstoken, dat ten slotte toch in het Duitse land is doorgebroken.

De toestand van algeheele ineenstorting na den wereldoorlog heeft ook het thema geleverd voor menigen roman. Ik wijs bijvoorbeeld op het boekje van Bruno Nelissen Haken „*Die Ehe des Arbeitslosen Martin Krug*“ (uitgave Gerh. Stallung, Oldenburg). Het voert in de diepste ellende: een door jarenlange werkloosheid uit elkaar geslagen huwelijk. Maar het is treffend, hoe positief, hoe opbouwend dit boekje is. Dat is trouwens kenmerkend voor de meeste boeken dezer literatuur: hoe ze den mensch dapper en met open oogen tegenover de moeilijkheden en problemen zetten om die innerlijk te overwinnen (in tegenstelling met de decadente literatuur!) Ook Martin Krug en zijn vrouw weten door een onmeedoogende eerlijkheid tegenover zichzelf hun huwelijk weer op te bouwen. Geen lange gesprekken over problemen, geen psychologische analyse. Geen mooi beredeneerde oplossing. Simpele, haast alledaagsche korte zinnnetjes, maar waarin het onmiddellijke, niet tot gedachte verstollend leven leeft.

Zoo opbouwend is ook „*Das Haus Erath*“ van Otto Stoessl (uitg. Paul List Verlag, Leipzig), ofschoon het toch eigenlijk van een ondergang spreekt, den ondergang van het burgerdom en van de burgerlijke beschaving in onzen tijd. Het huis Erath gaat ten gronde, een zinnebeeld van den ondergaanden burgerstand. Maar het is de verbreking van een levenloos geworden vorm: zijn inhoud, de middenstand als een biologische noodzakelijkheid, werkt verder en het leven bouwt een nieuwen vorm. Het boek heeft in opbouw en geest

OPGANG

iets van de oudgermaansche mythe.

Tot slot het kolossale meesterwerk van H a n s G r i m m „*Volk ohne Raum*” (uitgave Langen & Müller, München). Dit boek is misschien wel het meest typeerende werk van de literatuur van het Nieuwe Deutschland en vereenigt de meeste van haar kenmerken in zich. En er is misschien ook geen literair boek, dat in Deutschland zooveel invloed heeft uitgeoefend. In een kwart miljoen exemplaren is het verspreid, ondanks zijn 1300 bladzijden! De titel is een slagwoord geworden. Met dit boek heeft de schrijver, zooals hij zelf zegt in zijn eveneens bij Langen & Müller verschenen „*Der Schriftsteller und die Zeit*”, het lot van het Deutsche volk en het wel en wee van zijn krachtigen sterken en bekwamen tot voorwerp van de kunst willen maken. Het is een hartstochtelijk getuigenis van den Duitschen nood: het gebrek aan levensruimte voor een krachtig, energiek volk. Hoe gemakkelijk had dit boek tot een gewonen tendensroman kunnen worden, en het getuigt wel van een machtig kunstenaarschap, dat dit werk, ondanks zijn omvangrijkheid, geworden is tot een zoo zuiver en zoo dichterlijk kunstwerk. Duizend stemmen spreken in dit boek tot ons: de stem van het volk, van het bloed, van den akker, van het landschap, van het lijden van de talloozen. Het zijn de stemmen, waarnaar de dichter van het Nieuwe Deutschland luistert en wier boodschap hij door zijn werk verder draagt.

Ik heb hier in dit klein bestek slechts enkele boeken uit de roman-literatuur van het Nieuwe Deutschland kunnen noemen. Ik kon er niet aan denken een overzicht daarvan te geven. Wie zich daarvoor interesseert, verwijs ik naar het warm geschreven werkje van H e l l m u t h L a n g e n b u c h e r „*Volkhafte Dichtung der Zeit*” (uitgave Junker & Dünhaupt, Berlin). Hij behandelt daarin heel uitvoerig de geesteshouding en inhoud van de „volkhafte Dichtung”, geeft een goeden kijk op de omvangrijke literatuur en bespreekt ook uitvoerig de plaats van den dichter en schrijver in het Nieuwe Deutschland.

Wie een spotgoedkoop werkje wenscht om zich over de huidige Deutsche literatuur te oriënteren, schaffe zich „*Deutsche Dichtung der Gegenwart*” door P a u l F e c h t e r aan, dat in Reclams Universal-Bibliothek te Leipzig verschenen is. Ook Fechter geeft zijn overzicht tegen den achtergrond der veranderende wereldbeschouwing. Niet alleen aan roman, maar ook aan drama en lyriek wijdt hij aandacht.

Graag had ik nog het een en ander geciteerd over de opvattingen omtrent de plaats van den dichter in het volk. Ik moet volstaan met te verwijzen naar Langenbuchers werkje, maar vooral naar het boven reeds vermelde boek van H a n s G r i m m „*Der Schriftsteller und die Zeit*”, waarin hij als dichter positie kiest in de problemen van zijn volk.

Tot slot vragen wij ons af: Kan de Christen deze literatuur van het Nieuwe Deutschland aanvaarden en toejuichen? Deze vraag kan niet zonder meer met „ja” worden beantwoord. Hoezeer de Christen ook de veranderde mentaliteit, de hernieuwde waardeering van zooveel dat ook door het Christendom als van groote waardij wordt geacht, mag begroeten, hij kan het zich niet ontveinzen, dat deze literatuur in haar geheel genomen daardoor nog geen *Christelijke* literatuur wordt, al is ze hem in ieder geval verwanter dan de literatuur van het liberalisme. En al gedijen in dit geheel Christelijke kunstwerken ook beter dan in die van een vorige periode, toch kan het niet worden ontkend, dat in 't algemeen de literatuur van het Nieuwe Deutschland niet vrij is van een heidensche tendens. Bestaat er dus aan de eene zijde reden tot onderscheiding en voorzichtigheid en moeten wij aan den anderen kant ook niet verwachten, dat in deze literatuur de kunst plotseling tot een peil van volmaaktheid is gestegen, toch zien we dat deze literatuur voor haar voorgangster in begaafdheid niet behoeft onder te doen en zeker meer onze belangstelling waard is dan deze.